

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора,
завідувача кафедри історії української літератури
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Олени Юріївни Матушек

на дисертацію (монографію) Євгена Володимировича

Джиджори

**«Гімнографія Київської Русі XI – XIII сторіч: структурне
ціле канону мінейного циклу»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних
наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Епоха Середньовіччя послідовно характеризується дослідниками як підвищено знакова. Дійсність прочитувалася як текст, що містив натяки на прийдешні події. Світ сприймався й представлявся як результат творіння, сакральні образи оприявнювалися в літературі й мистецтві через символи й алегорії. Символіка в літературі Київської Русі вже ставала предметом вивчення, в основному в проповідях, агіографічній літературі та літописах.

Умберто Еко писав, що зрозуміти алегорію означає зрозуміти відношення відповідності, щоб потім отримати естетичну насолоду від неї.

Завдання встановлення відповідності між архетипом і типовим поставив перед собою п. Євген Джиджора і вирішив його як на теоретичному рівні, так і в практичній площині. Відтак актуальність і новизна цього дослідження не викликають сумнівів, оскільки його автор йде ще не торованими шляхами як щодо його об'єкта, так і щодо його предмета.

Дисертацією є монографія, що складається зі вступу, трьох частин, висновків та списку використаних джерел.

У **Вступі** прописані традиційні для цієї структурної одиниці пункти, а саме, обґрунтована новизна та актуальність роботи, сформульовані її мета та завдання, простежено зв'язок монографії з напрямками дослідження випускової кафедри й т. ін.

Частина I – **«Середньовічна гімнографія як об'єкт наукового вивчення»** – включає чотири розділи, в яких послідовно розглянуто певні питання: спочатку Євген Володимирович цілком доречно підняв проблему

видання стародавніх рукописів та їх текстологічної характеристики; далі він представив огляд історико-літургійних студій; потім – окреслив музикознавчі проблеми, дотичні до теми дослідження; зрештою, автор зробив літературознавчий огляд з проблеми, винесеної в назву роботи. При цьому дослідник виділив три ключові напрями цих студій, а саме – ритмічна організація, композиційні закономірності та образна система. Кожен з чотирьох розділів має подібну структуру: автор групує й розглядає матеріал за історико-літературним принципом, ділячи його за двома періодами, раннім і пізнім. При цьому він окреслює слабкі й сильні сторони кожного з аналізованих текстів. Прикметно, що студія пана Євгена органічно вписується у науковий дискурс, вибудований вченими з різних країн, зокрема з Болгарії, Італії, Сербії, Литви, Німеччини, України, Росії та ін. Наприкінці першої частини дослідник приходить до логічного висновку щодо літературознавчого напрямку в гімнографічних студіях як найменш розробленого з усіх окреслених. Це дало можливість п. Євгену визначитися з актуальними теоретичними й практичними завданнями щодо своєї роботи. Відтак він формулює найменш розроблена проблему цих студій, водночас визначаючи предмет свого дослідження: «модельовання образної системи гімнографічного твору» (с. 13).

Другу частину – **«Література Київської Русі XI – XIII сторіч: структура гімнографічного твору»** – пан Євген вибудовує за дедуктивним принципом, від загального до конкретного. Логічно, що спочатку йде характеристика літератури Київської Русі як явища Середньовіччя. Далі автор торкається проблеми періодизації літератури вказаного періоду. П. Євген критично ставиться до попередників, означуючи сильні й слабкі сторони їхніх концепцій. Зрештою, він пропонує підхід до періодизації літературних творів Середньовіччя, поклавши в його основу напрацювання О. Каждана та О. Александрова, які акцентують на структурі твору як одиниці членування етапів протікання літературного процесу. При цьому автор дисертації основою структури називає оративний або наративний типи

літературного викладу. Дисертант небезпідставно вважає цей напрям перспективним і для дослідження «мінейних пам'яток як таких, що виникають на основі символічного типу творчості та організовані за допомогою оративного принципу літературного викладу» (с. 91).

Тут же, у розділі 2, дисертант подає загальну картину розвитку гімнографічних жанрів у літературі Київської Русі, віддаючи чільне місце мінеям. Доречно, зважаючи на специфіку матеріалу, дисертант звертає увагу на автора і як на конкретну постать, і як на збірну категорію. Канон розглядається як найбільш глибокий і складний структурний елемент мінейної служби. Окремої уваги приділено його структурному цілому, за основу якого пан Євген визначає композиційне узгодження на різних рівнях. Ключовим принципом відтворення образу названо символізацію. Дисертант іде далі, занурюючись у співвідношення в структурі символу й приходить до слушного висновку, що «особливою формою узгодження складових середньовічного символу є співпричетність, семантична поліфонія та різний ступінь наближення типового образу до визначеного архетипу» (с. 138).

Ця тема була логічно продовжена відстеженням основних напрямів символізації відтворюваного образу, зокрема, встановленням різного ступеня співпричетності в

- імені;
- в особі;
- в сакральному явищі;
- Богу.

При цьому автор монографії встановлює критерії ступеня співпричетності через порівняння типового й визначального, за якоюсь атрибутивною ознакою, перебільшення за певною ознакою.

Третя частина дисертації присвячена структурній організації мінейних канонів Київської Русі. Доречно автор диференціює їх за критерієм складності будови образу, називаючи відповідно канонами з найпростішою, ускладненою та надскладною будовою образу.

За основу викладу матеріалу дисертант узяв структуру канону, послідовно застосовуючи до кожної одиниці напрацьовану й визначену в теоретичному розділі методологічну схему аналізу. Це надало роботі ґрунтовності й методологічної стрункості.

Щоразу дисертант звертає увагу на смисловий континуум, представлений номінативними, персоніфікованими, предметними й синергійними сенсами, принагідно виключаючи відсутні.

Автор вправно розкрив особливості впорядкування канонів, у яких задіяне лише одне семіотичне ядро. Особливої уваги при аналізі зазнали Канон архангелу Михаїлу, Канон пророку Єремії та Канон пророку Іллі. За приклади канонів з одним семіотичним ядром та наявністю семіотичної периферії послужили Канон на Різдво Богородиці, Канон на преставлення Бориса і Гліба та Канон веригам апостола Петра.

Пан Євген також визначив коло канонів, у яких задіяні два семіотичні ядра. А саме – Канон Миколаю Чудотворцю та Пелагії Антіохійській. Він дошукується ознак парадигмальної цілісності (або їх відсутності) текстів, визначає тематичні локалізації, звертає увагу на однорідність/неоднорідність композиційного викладу, ступінь образної цілісності кожної пам'ятки. Це демонструє серйозність підходу до вивчення рукописів і різнобічне їх вивчення. Так само ґрунтовно прочитані й канони з двома семіотичними ядрами і периферією. За об'єкти вивчення тут служать тексти, присвячені Стефану Первомученику, Георгію Побідоносцю, Димитрію Солунському, Миколаю Чудотворцю та преподобному Феодосію Печерському.

Третій розділ представляє ціле канону з надскладною будовою образу. Не менш цікаво за попередні розділи розгорнуто тут специфіку художньої подачі образів з залученням трьох та більше семіотичних ядер. Зокрема, так представлені образи Іоанна Богослова, Іоанна Златоуста, Кирила та Мефодія, Кирила Філософа у присвячених їм канонах.

Сильною стороною цієї дисертації є настанова на ґрунтовне вивчення першоджерел, зокрема рукописів. Автор оперує текстами, які здебільшого не

досліджені й малодоступні. Відтак він вводить до активного літературознавчого обігу матеріал, що може підтвердити або кардинально змінити оцінки, які тяжіють над певними текстами або взагалі перебігом літературних епох чи літературного процесу.

Дисертація написана грамотно. Її побудова відзначається логічною послідовністю, цілісністю. У роботу введено й активно використано праці іноземних науковців, надруковані англійською, болгарською, італійською, німецькою, польською, словацькою, російською мовами. Про високий рівень цієї дисертації свідчить і кількість досліджуваних джерел. Їх 55. Список використаної літератури налічує близько 500 пунктів, з них – близько п'ятдесяти публікацій західноєвропейськими мовами.

Києво-руські тексти розглядаються в широкому культурному контексті, здебільшого православної традиції.

Висновки дисертації цілком відповідають її змісту та містять загальні підсумки дослідження. Вони характеризуються належною повнотою.

Безперечно, ця дисертація (монографія) вже стала подією в українській медієвістиці. Вона висвітила одну з найменш досліджених царин слов'янського й українського Середньовіччя.

Разом з тим, хотілося б висловити певні зауваження-побажання:

1. Вже було відзначено прив'язку цього дослідження до періодизації Каждана-Александрова, побудованої на зміні типів літературного викладу (*oratio* / *narratio*). Логічно було б у кінці висновків на основі проведеної роботи й спостережень згадати про репрезентативність канонів щодо характеристики літературних епох та періодизації літературного процесу києво-руського Середньовіччя.

2. Робота відзначається методологічною стрункістю й виваженістю. Але подекуди (зокрема у III частині) аналіз дещо однотипний. Його можна було б урізноманітнити у межах структурного методу тими ж функціями головних образів.

3. Богородичний тропар майже всіх канонів характеризується такою чи подібною фразою: «похвала Діві Марії». Виникає питання: чи богородичний тропар у каноні послідовно зберігає тематичну автономність, чи інтегрується в загальний текст там, де для цього є мотивні або сюжетні підстави? Скажімо, у Каноні архангелу Гавриїлу?

Прошу зауважити, що висловлені думки не применшують високого рівня цієї дисертації. Її основні положення відображені в монографії й авторефераті, а також 41 публікації, 17 з яких – у фахових виданнях України, 6 – в іноземних періодичних виданнях, 18 додаткових публікацій. Результати дослідження повідомлялися й були позитивно схвалені на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, що відбулися як в Україні, так і за її межами (у Києві, Харкові, Одесі, Львові, Любліні, Мстиславлі, Москві).

Отже, усе сказане вище свідчить, що докторська дисертація «Гімнографія Київської Русі XI – XIII сторіч: структурне ціле канону мінейного циклу» написана на високому фаховому рівні й відповідає чинним вимогам до дисертацій гуманітарного профілю, а саме – «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.). Її ж автор, Євген Володимирович Джиджора, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри історії української
літератури Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Підпис проф. О.Ю. Матушек
засвідчую

О.Ю. Матушек

Вінникова Н.А.